

پهنه‌کاوی مطالعات حوزه ارزشیابی خط‌مشی‌های عمومی در ایران

مصطفی صفوی‌راد^۱، مسعود بنافی^{*۲}

- ۱- دانشجوی دکتری مدیریت دولتی، گروه مدیریت دولتی و علوم سازمانی، پردیس البرز، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
۲- استادیار، گروه فرهنگی و اجتماعی، دانشکده حکمرانی، دانشکده‌گان مدیریت، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

بازنگری: ۱۴۰۴/۰۵/۱۶
انتشار: ۱۴۰۴/۱۰/۱۴

دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۰۹
پذیرش: ۱۴۰۴/۰۷/۰۹

چکیده

ارزشیابی خط‌مشی عمومی به‌عنوان یکی از مراحل حیاتی در فرایند خط‌مشی‌گذاری عمومی، نقش مهمی در تضمین کارآمدی و اثربخشی خط‌مشی‌ها در حکمرانی ایفا می‌کند. هدف این پژوهش، بررسی و تحلیل وضعیت مقاله‌های فارسی در حوزه ارزشیابی خط‌مشی عمومی در ایران و ترسیم چشم‌انداز آتی برای پژوهش‌های این حوزه است که با استفاده از روش مرور دامن‌های انجام شده است. پژوهش حاضر با تمرکز بر شناسایی الگوها، روش‌شناسی و شکاف‌های موجود در پژوهش‌های مرتبط با ارزشیابی خط‌مشی، ۱۵۸ مقاله علمی-پژوهشی را بررسی کرده است. در این پژوهش، با جستجوی کلیدواژه‌های مرتبط با ارزشیابی خط‌مشی عمومی در پایگاه‌های معتبر دانش‌پژوهی ایران، ۴۸۵۲ مقاله شناسایی شد. پس از اعمال معیارهای ورود و خروج، شامل بررسی عناوین، حذف موارد تکراری و غیرمرتبط و تحلیل دقیق چکیده‌ها، ۱۳۵ مقاله علمی-پژوهشی بازبایی شد. همچنین، ۱۸ مقاله دیگر از راه جستجوی عمومی به این مجموعه اضافه شد. درنهایت، ۱۵۳ مقاله منتخب برای تحلیل نهایی مطالعه شد. یافته‌ها نشان می‌دهد که بیشتر پژوهش‌ها در این حوزه از روش‌های کیفی استفاده کرده‌اند و تمرکز

اصولی آنها بر سطوح ملی و موضوعات مدیریتی بوده است. همچنین، وجود شکاف‌های پژوهشی در بهره‌گیری از الگوهای جامع و استفاده از داده‌های ترکیبی نمایان است. افزون‌بر این، توجه به ارزشیابی مطلوبیت‌محور، ارزشیابی مشارکتی، ارزشیابی پاسخ‌گو، ارزشیابی واقع‌گرایانه، روش‌های موردی و طرح‌های ارزشیابی ضرورت دارد.

واژه‌های کلیدی: ارزشیابی، ارزیابی، حکمرانی، خط‌مشی‌گذاری عمومی، سیاست، مرور دامنه‌ای.

۱- مقدمه

ارزشیابی خط‌مشی‌ها یا سیاست‌ها^۱، یکی از مراحل مهم در چرخه خط‌مشی‌گذاری محسوب می‌شود. مرحله‌ای که در آن برنامه‌ها از منظر نقطه نظرات و دیدگاه‌های مختلفی بررسی شده تا سپس در صورت لزوم، تغییراتی در محتوا و اجرای آنها ایجاد می‌شود [۱]. ارزشیابی، نقشی کلیدی در هدایت و کنترل خط‌مشی‌ها دارد و بخش گسترده‌ای از پژوهش‌های جهانی در حوزه خط‌مشی، ناظر به ارزشیابی از خط‌مشی است. این پژوهش‌ها از آن جهت اهمیت دارد که می‌تواند جهت‌دهنده رفتار باشد و رفتار آتی ذی‌ربطان خط‌مشی‌ها را براساس انتظار ارزشیابی‌کنندگان هدایت و جهت‌دهی کند. باین‌وجود، دانش ارزشیابی، رویکردهای وسیع و گسترده‌ای دارد و میزان پیشرفت آن در کشورهای مختلف متفاوت است. همچنین میزان کاربست آن در رشته‌های گوناگون، یکسان نیست و کاربرد آن در برخی رشته‌ها گسترده‌تر بوده و توسعه بیشتری یافته است. استافیل‌بیم و کورین^۲ [۲] معتقدند هیچ کس قادر نیست همه رویکردها و پیشرفت‌های اتفاق افتاده در رشته‌ها و کشورهای مختلف در قلمرو دانش ارزشیابی را احصا کند. این نشان می‌دهد گستره این دانش و قلمروی مورد پوشش آن حوزه‌ها و بخش‌های زیادی را دربرمی‌گیرد.

ازسوی‌دیگر، دانش ارزشیابی به یک حوزه و قلمروی مرزبندی‌شده دانشگاهی نیز تبدیل شده است، برای مثال دانشگاه میشیگان، دوره دکتری این رشته را راه‌اندازی کرده و با رویکرد میان‌رشته‌ای دانشجویانی با زمینه‌های تحصیلی مختلف را پذیرش می‌کند. باین‌وجود،

۱. هر دو معادل کلمه policy هستند که در این پژوهش برای اختصار در بیشتر موارد از کلمه خط‌مشی استفاده شده است.

2. Stufflebeam & Coryen

پژوهش‌های مربوط به ارزشیابی و ارزشیابی خط‌مشی در ایران، هنوز در مراحل ابتدایی است و به‌عنوان یک حوزه مستقل و با هویت (یعنی در قالب یک رشته مجزای دانشگاهی یا یک حرفه رسمی) به رسمیت شناخته نشده است.

تاکنون پژوهش‌های بسیاری در کشور در زمینه ارزشیابی خط‌مشی‌ها انجام گرفته است (برای مثال ببینید: [۳؛ ۴؛ ۵؛ ۶؛ ۷]). ولی چشم‌انداز و دیدگاه مشخصی وجود ندارد که نشان دهد که این پژوهش‌ها بیشتر به کدام حوزه‌ها پرداخته‌اند؟ کدام خط‌مشی‌ها بررسی شده‌اند؟ کدام روش‌شناسی‌ها بررسی شده است؟ و از همه مهم‌تر، کدام حوزه‌ها و موضوعات غفلت شده‌اند و حوزه‌های خلأ کدامند؟ نتایج مرور دامنه‌ای که گاهی اوقات با عبارت پهنه‌کاوی یا مرور حیطه‌ای از آنها یاد می‌شود، این امکان را برای پژوهشگران فراهم می‌کند که تصویری یکپارچه از پژوهش‌های پیشین به‌دست آید و جهت‌گیری پژوهش‌های آتی براساس خلأ پژوهش‌های پیشین بنیان گذاشته شود [۸؛ ۹؛ ۱۰؛ ۱۱؛ ۱۲]. با وجود انجام پژوهش‌های متعدد در زمینه ارزشیابی خط‌مشی‌ها در ایران، این پژوهش‌ها اغلب به‌صورت پراکنده، موضوع‌محور و بدون چارچوب مفهومی مشترک صورت گرفته‌اند. در نتیجه، تصویر منسجمی از وضعیت کلی این حوزه در دسترس نیست. فقدان چنین چشم‌اندازی باعث می‌شود خط‌مشی‌گذاران و پژوهشگران نتوانند از نتایج پژوهش‌های گذشته به‌شکل کارآمد برای طراحی، اصلاح یا بهبود خط‌مشی‌ها استفاده کنند و گاهی اوقات دوباره‌کاری‌های پژوهشی، غفلت از موضوعات اساسی یا تمرکز بیش از حد بر برخی حوزه‌های محدود اتفاق بیفتد. این مسئله موجب شده است که هم کاربست علمی ارزشیابی خط‌مشی‌ها در فرایند تصمیم‌گیری‌های عمومی محدود بماند و هم توسعه نظری این حوزه در کشور با کندی مواجه شود. بنابراین لازم است که با یک مرور نظام‌مند و دامنه‌ای، نقشه‌ای جامع از پژوهش‌های انجام شده ترسیم شود تا هم شکاف‌های پژوهشی نمایان شده و هم مسیر آینده پژوهش‌های این حوزه روشن شود.

بنابراین این پژوهش به‌دنبال آن است تا مقاله‌های منتشر شده در زمینه ارزشیابی خط‌مشی‌های عمومی در ایران را بررسی کند و به این پرسش‌ها پاسخ دهد: ۱- کانون تمرکز و توجه مقاله‌ها بر چه جنبه‌هایی از ارزشیابی خط‌مشی‌های عمومی بوده است؟ (به لحاظ حوزه موضوعی، هدف پژوهش و ...)؛ ۲- روش‌شناسی به‌کار گرفته شده در مقاله‌ها چه بوده است؟ (نوع پژوهش، ابزار جمع‌آوری داده)؛ ۳- خلأهای پژوهشی در حوزه مطالعات ارزشیابی

خط‌مشی عمومی کدام است؟؛ ۴- نویسندگان و نشریات پر اثر در این حوزه کدامند؟ و چه رهنمودهایی را برای پژوهش‌های آتی می‌توان بیان کرد؟

این پژوهش با استفاده از روش‌شناسی مرور دامنه‌ای که یکی از روش‌های مرور نظام‌مند است، نخست مقاله‌های منتشر شده در حوزه ارزشیابی خط‌مشی‌های عمومی در ایران را از راه جستجو در سه پایگاه مقاله‌های داخلی (پایگاه اطلاعات نشریه‌های کشور^۱، پرتال جامع علوم انسانی^۲، پایگاه مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی^۳) شناسایی و بررسی می‌کند و داده‌هایی تجمیعی براساس وضعیت این مقاله‌ها تولید و تحلیل می‌کند و در نهایت توصیه‌هایی را براساس وضعیت این مقاله‌ها ارائه می‌دهد.

۲- پیشینه پژوهش

پس از جستجو در پایگاه‌های داده علمی داخلی، هیچ پژوهش مرور دامنه‌ای در حوزه ارزشیابی خط‌مشی‌های عمومی در ایران یافت نشد. همچنین از دیگر انواع مرورها یعنی مرور انتقادی، مرور ادبیات، نگاشت نظام‌مند، مرور پژوهش‌های ترکیبی، شرح مختصر، مرور نظام‌مند کیفی، مرور سریع، مرور مرزهای دانش و مرور چتری نیز پژوهش مستقیمی در مطالعات فارسی داخلی یافت نشد. نزدیک‌ترین پژوهش‌ها مقاله‌ای با عنوان «مطالعه‌ای دامنه‌ای بر مقاله‌های علمی منتشر شده در حوزه اجرای خط‌مشی عمومی در ایران» [۱۰] و مقاله‌ای با عنوان «فرامطالعه‌ای بر چارچوب‌های انتخاب ابزارهای خط‌مشی عمومی» [۱۳] است. اگرچه این دو موضوع نیز به صورت مستقیم با حوزه ارزشیابی ارتباط ندارند ولی با توجه به آنکه در حوزه خط‌مشی‌های عمومی تعریف می‌شوند و از سوی دیگر، گونه‌ای از انواع مرورها هستند، در اینجا به اختصار بررسی می‌شوند.

گل‌وردی و همکاران [۱۰]، پژوهشی را با هدف بررسی دامنه‌ای مقاله‌های علمی منتشر شده در حوزه اجرای خط‌مشی عمومی در ایران انجام دادند. این پژوهش با روش مرور دامنه‌ای^۴ و با تحلیل ۹۸ مقاله علمی نمایه شده در سه پایگاه معتبر ایرانی انجام شد. نتایج این

1. www.magiran.com

2. www.ensani.ir

3. www.sid.ir

4. Scoping Review

بررسی نشان داد که بیشترین تعداد پژوهش‌ها در پنج سال اخیر انجام شده‌اند و تمرکز اصلی مقاله‌ها بر سیاست‌های اقتصادی (۲۲ مورد) بوده است درحالی‌که سیاست‌هایی چون فضای مجازی سهم بسیار کمی داشته‌اند (۲ مقاله). ازسوی دیگر، هدف عمده پژوهش‌ها، طراحی الگوی اجرا (۲۶ مقاله) و بررسی موانع اجرای خط‌مشی (۲۳ مقاله) بوده است. بیشتر این پژوهش‌ها در سطح ملی انجام شده‌اند و به دیدگاه‌های جهانی و تطبیقی کمتر توجه شده است. همچنین، غالب پژوهش‌ها از روش‌های کیفی بهره گرفته‌اند (۴۰ مقاله) درحالی‌که پژوهش‌های مروری تنها ۱۳ مورد را شامل می‌شد. تحلیل شکاف‌های موجود در ادبیات نشان داد که استفاده نکردن از علوم شناختی و رفتاری، بهره نگرفتن از رویکردهای نظام‌مند و انتقادی و همچنین کم‌توجهی به حوزه‌هایی مانند سیاست‌گذاری سایبری، از خلأهای عمده پژوهش‌های بررسی شده به‌شمار می‌روند.

دانائی‌فرد و همکاران [۱۳]، پژوهشی نظری را با هدف تبیین چارچوب‌های تحلیلی و الگوهای انتخاب ابزارهای خط‌مشی عمومی انجام داده‌اند. این پژوهش با استفاده از روش فرامطالعه، به بررسی رویکردهای نظری و عملی در انتخاب ابزار پرداخته است. در بعد نظری، سه رویکرد اصلی شامل رویکرد سنتی، ابزارگرایی بازنگری شده و رویکرد نهادهای تحلیل شده‌اند و در بعد عملی، دیدگاه‌های حرفه‌گرایانه و سیاست‌مدارانه بررسی شده‌اند.

در پژوهش‌های خارجی نیز نمونه‌هایی در زمینه ارزشیابی با رویکرد مرور دامنه انجام شده است، برای نمونه، پلنسه^۱ و همکاران [۱۴]، مرور دامنه‌ای جامعی را با هدف شناسایی و تحلیل مطالعاتی که به ارزشیابی خط‌مشی‌ها و راهبردهای کیفیت در نظام‌های سلامت پرداخته‌اند، انجام دادند. این مطالعه با پیروی از دستورالعمل‌های مؤسسه جوآنا بریگز و چارچوب PRISMA-ScR انجام شد و ۱۴ مطالعه واجد شرایط از میان ۱۳۳ مورد اولیه انتخاب شد. یافته‌ها نشان داد که بیشتر کشورهای که خط‌مشی‌های کیفیت را ارزشیابی کرده‌اند، از مناطق آسیا و آفریقا بوده‌اند. تنها شش پژوهش به‌طور مشخص از ابزارهای ارزشیابی ساخت‌یافته برای سنجش خط‌مشی‌های کیفیت در سطح نظام سلامت استفاده کرده بودند. این پژوهش درنهایت خلأهای دانشی و کاربردی موجود در ارزشیابی خط‌مشی‌های

1. Pellense

کیفیت در نظام‌های سلامت را برجسته کرده و پیشنهاد می‌دهد که توسعه ابزارها و چارچوب‌های تحلیلی در این حوزه به‌عنوان یک ضرورت پژوهشی و اجرایی پیگیری شود.

۳- مروری بر ادبیات نظری پژوهش

۳-۱- خط‌مشی عمومی و خط‌مشی‌گذاری

واژه Policy که در زبان فارسی به معنای سیاست یا خط‌مشی معنا شده است، وقتی در کنار واژه Public به معنای عمومی قرار گیرد، شاخه‌ای از دانش را با عنوان علم دولت در عمل تشکیل می‌دهد که برخی آن را زیرمجموعه علم سیاست و برخی نیز علمی مستقل قلمداد می‌کنند [۱۵]. خط‌مشی، یک قاعده کلی است که باید بر قوانین و آیین‌نامه‌ها اشراف داشته باشد. یکی از راه‌های ساده کردن خط‌مشی، تبدیل آن مجموعه‌ای از مراحل مشخص و فرعی است که نتیجه آن به‌دست آمدن چرخه خط‌مشی است که دستورگذاری، تنظیم خط‌مشی، تصمیم‌گیری، اجرای خط‌مشی و ارزیابی خط‌مشی را شامل می‌شود [۱۶].

خط‌مشی عمومی به اقدام‌هایی اشاره می‌کند که دولت برای رسیدگی به مسائل اجتماعی اتخاذ می‌کند و حوزه‌های متنوعی مانند سیاست خارجی، مدیریت پسماند، رفاه اجتماعی و ... را در بر می‌گیرد. ویژگی این خط‌مشی‌ها در نیت سیاست‌مداران و برنامه‌هایی است که برای تبدیل این نیت به نتایج عملی تدوین می‌شوند [۱۷]. خط‌مشی عمومی مجموعه‌ای از اقدام‌های به نسبت پایدار، ثابت و هدفمند دولت به منظور حل مشکلات یا دغدغه‌های عمومی جامعه است [۱۸]. خط‌مشی‌های عمومی معمولاً به صورت چرخه‌ای درک می‌شوند؛ چرخه‌ای که در آن ابتدا به مشکلات به‌عنوان یک مسئله عمومی توجه می‌شود، سپس دوره‌های مختلف بررسی شده و خط‌مشی‌ها تدوین می‌گردند. پس از آن، کارکنان مسئول، خط‌مشی را اجرا و ارزیابی می‌کنند و خط‌مشی در صورت لزوم دچار تغییر می‌شود. در نهایت نیز این چرخه با توجه به موفقیت یا شکست خط‌مشی پایان می‌یابد. [۱۹].

فرایند خط‌مشی‌گذاری از نگاه علم مدیریت چرخه‌ای چند مرحله‌ای دارد: شامل تهیه دستور کار، شکل‌گیری خط‌مشی، اجرای خط‌مشی، ارزشیابی خط‌مشی، تغییر خط‌مشی و درنهایت پایان خط‌مشی [۲۰].

۳-۲- ارزشیابی

«ارزشیابی» یکی از مراحل فرایند خط‌مشی‌گذاری است که به‌منظور قضاوت در مورد تأثیر خط‌مشی‌ها یا برنامه‌ها صورت می‌گیرد و در طول تمام مراحل خط‌مشی‌گذاری ساری و جاری است. ارزشیابی خط‌مشی‌ها می‌تواند با ارائه بازخورد، معیار و شاخص‌های مطلوبی را برای خط‌مشی‌گذاری مطرح کرد و همچنین زمینه خط‌مشی‌گذاری مناسب با ویژگی‌هایی مانند تطابق با واقعیت، شفاف بودن، داشتن انسجام و ... را فراهم کند.

یکی از ابتدایی‌ترین تعاریف ارزشیابی «تعیین میزان دسترسی به اهداف است» [۲]. برخی در تعریف ارزشیابی گفته‌اند: «ارزشیابی وسیله‌ای برای ایجاد درک مشترک و تقویت احساس معناداری مداخله‌های اجتماعی در اذهان مردم از راه جمع‌آوری و تشریک نظام‌مند اطلاعات است» [۲۱]. برخی دیگر ارزشیابی را فرایند جمع‌آوری نظام‌مند اطلاعات درباره مورد ارزشیابی به‌منظور کسب شناخت، بهبود عملکرد، یادگیری، برقراری ارتباطات و برنامه‌ریزی برای آینده می‌دانند [۲۲]. درواقع می‌توان گفت ارزشیابی شامل گستره وسیعی از مفاهیم نظیر سنجش، پایش، کنترل، نظارت و قضاوت است که «ارائه بازخورد» و «انجام تغییرات مثبت» دو هدف عمده آن به‌شمار می‌روند. از آنجا که غایت همه مداخله‌های اجتماعی، بهبود وضعیت اجتماعی است؛ ارزشیابی نیز تلاش دارد تا این هدف را با ارائه بازخورد از مداخله‌های اجتماعی و ایجاد تغییرات مثبت در آنها تأمین کند [۲۳]. بعضی در تعریف ارزشیابی گفته‌اند: «ارزشیابی استفاده از رویه‌های پژوهش اجتماعی برای بررسی نظام‌مند میزان اثربخشی مداخله‌های اجتماعی است که در قالب برنامه یا خط‌مشی به‌منظور ارتقای شرایط موجود به‌کار می‌رود» [۲۴]. در میان تکامل پژوهش‌های ارزشیابی، مفهوم ارزشیابی به‌گونه‌های مختلفی تعریف شده است که از ارزشیابی به‌عنوان مجموعه‌ای از روش‌های پژوهش تا ارزشیابی به مثابه فرایند اجتماعی را در بر می‌گیرد. در بعضی از تعاریف، ارزشیابی به مفاهیم سنجش و پایش نزدیک می‌شود. گرچه بسیاری آن را شبه‌ارزشیابی می‌خوانند و معتقدند «ارزش» عنصر اصلی ارزشیابی است [۱]. در تعاریف مشهور دیگری، ارزشیابی قضاوتی نظام‌مند پنداشته می‌شود [۲۵].

۳-۳- ارزشیابی خطمشی

بعد از اجرای خطمشی اظهارنظر و داوری کردن در مورد آن آغاز می‌شود. این اظهارنظرها ممکن است مربوط به چگونگی اجرای هر خطمشی و یا مربوط به پیامدها و آثار خطمشی‌ها باشند [۲۰]. ارزشیابی خطمشی‌های عمومی به‌عنوان ابزاری برای تفحص و کندوکاو در حوزه مورد مطالعه تعریف شده است [۲۶]. ارزشیابی خطمشی، چه به‌عنوان یک علم دیده شود و یا هنر، دربرگیرنده تخمین، تطبیق و ارزشیابی و ارزشیابی یک خطمشی، محتوا، نحوه اجرا، میزان دستیابی به اهداف و نتایج آن است [۲۷].

در ارزشیابی پرسش‌های متداولی نسبت به نتیجه خطمشی‌ها مطرح می‌کند ازجمله آیا خطمشی به اهداف خود رسیده است؟ و در چه سطحی؟ چه تأثیراتی داشته است؟ خواسته یا ناخواسته؟ چه سطحی از رضایت یا عدم رضایت به‌عنوان نتیجه خطمشی ایجاد شده است؟ آیا مراحل اجرای خطمشی در زمان تصویب خطمشی بررسی و تصویب شده است؟ ارزشیابی، تلاش و فعالیتی است که برای یافتن پاسخ این پرسش‌ها انجام می‌شود [۲۸].

هدف ارزشیابی ارائه بازخورد از اجرای خطمشی‌ها یا برنامه‌ها است. ارزشیابی خطمشی‌ها با فراهم کردن شواهد مناسب به اتخاذ خطمشی‌هایی کمک می‌کند که بیشترین اثربخشی و کمترین هزینه را دارد و تصمیم‌گیری و خطمشی‌گذاری به‌صورت آگاهانه‌تر انجام می‌شود [۲۹].

۳-۴- سیر تحول ارزشیابی خطمشی

ظهور و توسعه پژوهش ارزشیابی از آغاز دهه ۱۹۶۰ تاکنون در سه مرحله عمده انجام شده است. در موج اول آن در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰، پژوهش‌های ارزشیابی تحت تأثیر ظهور دولت رفاه و اصلاحات آن ابزاری برای بهبود نتایج و به‌حداکثر رساندن اثربخشی خروجی‌ها به‌شمار می‌رفت. از نیمه دوم دهه ۱۹۷۰ با رکود اقتصادی جهانی و افزایش فشار به بودجه‌های ملی، کاهش هزینه برنامه‌ها و خطمشی‌ها به آن توجه شد. این امر به موج دوم ارزشیابی منتهی شد که بر هزینه-کارایی تمرکز داشت و همین دلیل توانست در کشورهای مختلف گسترش چشمگیری پیدا کند. موج سوم ارزشیابی از دهه ۱۹۹۰ آغاز شد و با تسلط «مدیریت دولتی

جدید» بر گفتمان جهانی نوسازی، جهان را در بر می‌گیرد. در این میان ارزشیابی هزینه‌محور، به‌کارگیری شاخص‌ها و ساختار ارزشیابی‌مدار تخصیص بودجه نقش مهمی در توسعه ارزشیابی داشت [۳۰].

تلاش‌های زیادی برای ترسیم جریان پژوهش‌های ارزشیابی ضمن تبیین نقاط اشتراک و افتراق الگوها انجام گرفته است؛ ازجمله روسی^۱ و همکاران [۲۴]، استافلیم و کورین [۲]، اون^۲ [۳۱] و هانسن^۳ [۳۲]. به‌نظر می‌رسد گونه‌شناسی آلکین و کریستی^۴ [۳۳]. از الگوهای ارزشیابی جامع‌تر و معتبرتر از بقیه باشد؛ چرا که خود نظریه‌پردازان نیز با ارائه بازخورد به ایشان سهمی در تکمیل و بهبود طبقه‌بندی مزبور داشته‌اند.

۴- روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر مروری دامنه‌ای است که برآوردی از وسعت و قلمرو پژوهش‌های موجود در حوزه ارزشیابی خط‌مشی‌گذاری عمومی را ارائه می‌کند. مرور دامنه‌ای یکی از مرورهایی است که با هدف توصیف انجام می‌شود. مرورهای دامنه‌ای می‌تواند برای تعیین دامنه یا پوشش مجموعه‌ای از ادبیات در مورد یک موضوع خاص استفاده شود. آنها به‌طور معمول برای پرسش‌های گسترده استفاده می‌شوند و می‌توانند به شناسایی و ترسیم شواهد موجود کمک کنند. یک متا‌آنالیز به‌طور معمول بخشی از یک مرور دامنه‌ای نیست.

دلایل انجام یک مرور دامنه‌ای به شرح زیر است:

- به‌عنوان پیش‌درآمدی برای یک مرور سیستماتیک
- شناسایی انواع شواهد موجود در یک حوزه خاص
- شناسایی و تحلیل شکاف‌های دانشی
- روشن‌سازی مفاهیم کلیدی / تعاریف در ادبیات
- بررسی چگونگی انجام پژوهش‌ها در یک موضوع یا حوزه خاص

1. Rossi
2. Owen
3. Hansen
4. Alkin & Christie

- شناسایی ویژگی‌ها یا عوامل کلیدی مرتبط با یک مفهوم
 - برای شناسایی و تجزیه و تحلیل شکاف‌های دانش
- مرورهای دامنه‌ای اطلاعات ارزشمندی ارائه می‌دهند از جمله خلا‌ها و شکاف‌های مطالعاتی، حوزه‌های کمتر توجه شده و چالش‌هایی که وجود دارند [۳۴].
- چارچوب روش‌شناختی این پژوهش شامل پنج گام شناسایی پرسش پژوهش، شناسایی مقاله‌های مرتبط، انتخاب مقاله‌ها، جدول‌بندی داده‌ها و جمع‌بندی، خلاصه‌سازی و گزارش نتایج است. فرایند انجام پژوهش حاضر براساس این چارچوب به شرح زیر است:
- در گام اول پرسش‌های پژوهش عبارت است از:
- I. تمرکز اصلی مقاله‌های ارزشیابی خط‌مشی عمومی در ایران در چه زمینه‌هایی است؟ (از نظر شاخه علمی، سطح بررسی، نویسندگان با بیشترین آثار و ...)
 - II. وضعیت روش‌شناسی این مقاله‌ها چگونه است؟ (از نظر نوع روش و روش گردآوری داده‌ها)
 - III. از کدام الگوها و روش‌های ارزشیابی استفاده شده است؟
 - IV. شکاف‌های پژوهشی در مقاله‌ها در حوزه ارزشیابی خط‌مشی در ایران کدامند؟
- در گام دوم برای پاسخ‌گویی به پرسش‌های بالا، کلیدواژه‌های «ارزشیابی»، «خط‌مشی»، «ارزیابی» و «سیاست» در سه پایگاه اطلاعاتی پرتال جامع علوم انسانی (Ensani.ir)، اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (SID.ir) و پایگاه اطلاعات نشریات ایران (Magiran.ir) جستجو شد. پایگاه اطلاعاتی پرتال جامع علوم انسانی به‌منظور ایجاد مرکزی برای دسترسی و هم‌افزایی فعالیت‌های علمی و پژوهشی در حوزه علوم انسانی فعالیت می‌کند. پایگاه اطلاعات نشریات ایران، بزرگ‌ترین مرجع پژوهشی دانشگاهی و تخصصی کشور به‌شمار می‌آید. پایگاه اطلاعاتی مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی نیز به این دلیل انتخاب شد که قدمتی حدود ۱۵ ساله دارد و در مقایسه با سایر پایگاه‌های اطلاعاتی نشریات بیشتری را در خود جای داده است.
- بدون در نظر گرفتن هیچ‌گونه محدودیت زمانی برای پژوهش‌ها جستجو در زمستان ۱۴۰۳ انجام و در نتیجه ۴۸۵۲ مقاله شناسایی شد. در گام سوم انتخاب مقاله‌ها با تعریف معیارهای ورود و خروج انجام شد که در جدول ۱ نشان داده شده است. لازم به ذکر است که مقاله‌های احصا شده باید هم در حوزه ارزشیابی/ارزیابی بوده و هم دربرگیرنده یک خط‌مشی باشد.

جدول ۱. معیارهای ورود و خروج برای جستجو در پایگاه‌ها

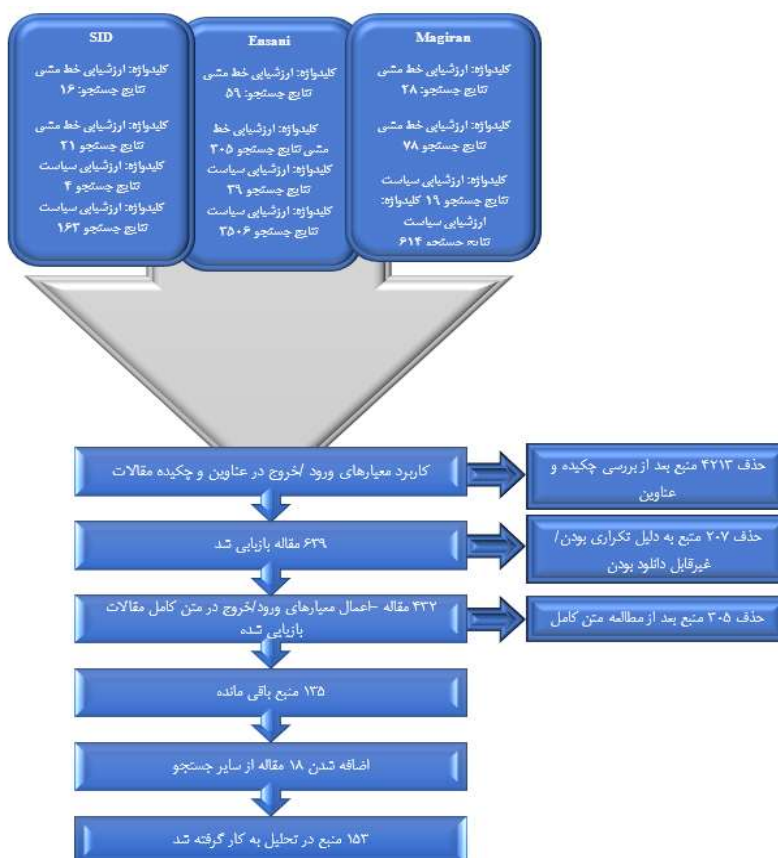
معیار خروج	معیار ورود		
یادداشت‌ها، منابع اینترنتی و غیره خارج از شمول معیار ورود قرار دارند.	۱۴۰۳-۱۳۸۰	بازه زمانی	۱
	فارسی	زبان	۲
	مقاله‌ها	نوع سند	۳
	به‌طور کامل در دسترس و قابل دانلود	دسترسی	۴
	Sid.ir, magiran.ir, Ensani.ir	پایگاه جستجو	۵
	در عنوان یا چکیده یکی از واژه‌های زیر باشد: ارزشیابی سیاست ارزیابی خط‌مشی و نیز دربرگیرنده یک خط‌مشی باشد.	کلیدواژه‌های جستجو	۶
	متن کامل آن در دسترس باشد.	دسترسی به سند	
	خط‌مشی	حوزه تمرکز	
	علمی - پژوهشی	نوع مجله چاپ‌شده	

در این پژوهش، جستجویی جامع با استفاده از ترکیب کلیدواژه‌های «ارزشیابی / ارزیابی» و «خط‌مشی / سیاست» در پایگاه‌های علمی- پژوهشی معتبر انجام گرفت که به شناسایی ۴۸۵۲ مقاله منجر شد. مجله‌های علمی- پژوهشی، به‌عنوان معتبرترین منابع دانشگاهی در ایران، مبنای این مطالعه قرار گرفتند چراکه این نشریه‌ها اغلب میزبان پژوهش‌های اصیل، نظام‌مند و نوآورانه به‌شمار می‌آیند. تحلیل مقاله‌های منتشر شده در این مجله‌ها، چشم‌اندازی دقیق از وضعیت پژوهش‌های مرتبط با ارزشیابی خط‌مشی / سیاست در ایران ارائه می‌دهد.

به‌منظور پالایش مقاله‌ها و حذف موارد غیرمرتبط، نخست عناوین بررسی و ۴۲۱۳ مقاله کنار گذاشته شد. در مرحله بعد، با حذف ۲۰۷ مقاله تکراری، تعداد مقاله‌ها به ۴۳۲ کاهش پیدا کرد. سپس چکیده‌ها با دقت تحلیل شدند و ۱۳۸ مقاله علمی- پژوهشی مرتبط انتخاب شد. از این تعداد، متن کامل سه مقاله در دسترس نبود و ۱۳۵ مقاله به‌طور کامل مطالعه شد. برای اطمینان از پوشش حداکثری، جستجوی تکمیلی در موتورهای جستجوی عمومی انجام شد که

به شناسایی ۱۸ مقاله اضافی منتهی شد. در نهایت، ۱۵۳ مقاله مرتبط به عنوان نمونه نهایی برای تحلیل و بررسی عمیق انتخاب شدند (شکل ۱). این فرایند، بستری مناسب برای ارائه دیدگاهی جامع و مستند از پژوهش‌های حوزه ارزشیابی خط‌مشی در ایران فراهم کرد.

شکل ۱. رویه انتخاب مقاله‌ها

در گام چهارم بخش‌های کلیدی اطلاعات به‌دست‌آمده از جستجوها به‌صورت طبقه‌بندی‌شده ارائه می‌شوند. نمونه‌ای از خلاصه‌سازی مقاله‌های منتخب در جدول ۲ آورده شده است. این طبقه‌بندی شامل عنوان، پایگاه اطلاعاتی مورد جستجو، نویسنده/گان، سال انتشار، مجله، شاخه علمی، نوع پژوهش (کمی، کیفی، ترکیبی)، روش‌شناسی پژوهش، روش گردآوری داده (مصاحبه، مشاهده، پیمایش، تحلیل استاد)، سطح پژوهش (سازمانی، استانی، ملی، بین‌المللی) و جنبه بررسی شده است.

جدول ۲. نمونه اطلاعات استخراج‌شده از مقاله‌های مطالعه‌شده

ردیف	عنوان	پایگاه اطلاعاتی	نویسنده/گان	دانشگاه/مؤسسه	سال انتشار	مجله	شاخه علمی	نوع پژوهش	روش‌شناسی پژوهش	روش گردآوری داده‌ها	نوع سازمان	سطح پژوهش	جنبه
۱	تبلیغات اسلامی	SID	سید مهدی الوانی، سید محمد-حسین هاشمیان، محمدرضا بهمنی	دانشگاه علامه طباطبائی	۱۳۸۸	اندیشه مدیریت راهبردی	مدیریت	کیفی	داده‌بنیاد	اسنادی	دفتر تبلیغات اسلامی	سازمانی	مدیریت خط‌مشی
	تبلیغات اسلامی	ENSANI	حسین علی‌پور، قانع منادی، رامین رهنورد	مؤسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی	۱۳۹۹	فرایند مدیریت و توسعه	مدیریت	کیفی	روش تصادفی نظام‌مند	پرسش‌نامه	مصادیق نداشتن	ملی	شرکت عمومی-خصوصی
	تبلیغات اسلامی	MAGRAN	محمدرضا پورمحمدی، احمد اسدی	دانشگاه تبریز	۱۳۹۳	فضای جغرافیایی	جغرافیا	کیفی	تحلیل آماری	پرسش‌نامه، مشاهده و مصاحبه	شهر زنجان	استانی	مسکن
۲	بخش عمومی ایران	ENSANI	حسین علی‌پور، قانع منادی، رامین رهنورد	مؤسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی	۱۳۹۹	فرایند مدیریت و توسعه	مدیریت	کیفی	روش تصادفی نظام‌مند	پرسش‌نامه	مصادیق نداشتن	ملی	شرکت عمومی-خصوصی
۳	شهری (مطالعه موردی شهر زنجان)	MAGRAN	محمدرضا پورمحمدی، احمد اسدی	دانشگاه تبریز	۱۳۹۳	فضای جغرافیایی	جغرافیا	کیفی	تحلیل آماری	پرسش‌نامه، مشاهده و مصاحبه	شهر زنجان	استانی	مسکن

ردیف	عنوان	پایگاه اطلاعاتی	نویسنده/گان	دانشگاه/مؤسسه	سال انتشار	مجله	شاخه علمی	نوع پژوهش	روش‌شناسی	داده‌ها	روش گردآوری	نوع سازمان	سطح پژوهش	جنبه
۴	پژوهش‌های دانشگاهی: یک مطالعه فراترکیب	طراحی الگوی ارزشیابی اثربخشی پژوهش‌های دانشگاهی	علی اکبر صبوری، حسن مجتبی	ابولقاسم نادری، محمد اصلاحی، سائر موتورهای حسنجو	۱۴۰۲	سیاستگذاری عمومی	سیاستگذاری عمومی	کیفی	تحلیل مضمون	اسنادی	عدم مصداق	ملی	آموزش عالی	

در گام پنجم جمع‌بندی، تلخیص و ارائه نتایج به‌منظور پاسخ به پرسش‌های پژوهش انجام شد. این مرحله شامل تحلیل یافته‌های مقاله‌های منتخب با رویکردی نظام‌مند برای شناسایی الگوها، شکاف‌های پژوهشی و روندهای غالب در حوزه ارزشیابی خط‌مشی عمومی بود. داده‌های استخراج‌شده در قالب جداول و نمودارها سازمان‌دهی و نتایج در محورهایی مانند رویکردهای روش‌شناسی، نوع مقاله‌ها، شاخه‌های علمی مرتبط و حوزه‌های جغرافیایی مطالعه طبقه‌بندی شدند.

این تحلیل علاوه بر ارائه تصویری دقیق از وضعیت کنونی پژوهش‌ها، ابزار مهمی برای شناسایی خلأهای دانشی و پیشنهاد مسیرهای جدید برای پژوهش‌های آینده فراهم کرد. همچنین، نتایج این مرحله می‌تواند مبنایی برای ارتقای نظام ارزشیابی خط‌مشی عمومی و توسعه ابزارهای خط‌مشی مبتنی بر شواهد در ایران باشد.

۵- یافته‌های پژوهش

۵-۱- فراوانی انتشار مقاله‌ها براساس پایگاه اطلاعاتی

بررسی فراوانی مقاله‌های مرتبط با ارزشیابی خط‌مشی عمومی در پایگاه‌های اطلاعاتی مختلف نشان می‌دهد که توزیع مقاله‌ها در میان این منابع متنوع بوده است. پایگاه Ensani.ir با بیشترین تعداد مقاله‌ها، نقش محوری در دسترسی به پژوهش‌های علوم انسانی و اجتماعی در حوزه ارزشیابی خط‌مشی ایفا کرده است. پس از آن، پایگاه Magiran.ir و Sid.ir به‌ترتیب در

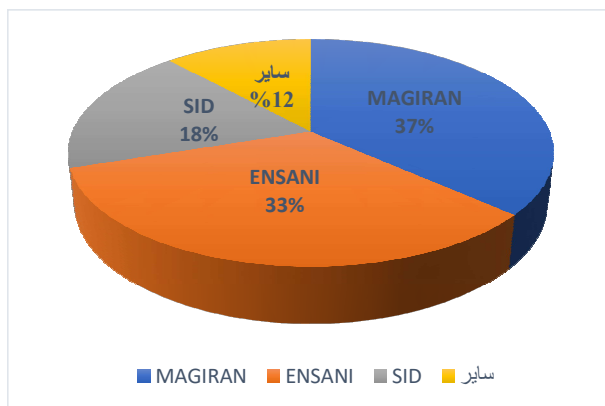

رتبه‌های بعدی قرار دارند و طیف گسترده‌ای از نشریه‌های علمی و پژوهشی را پوشش می‌دهند.

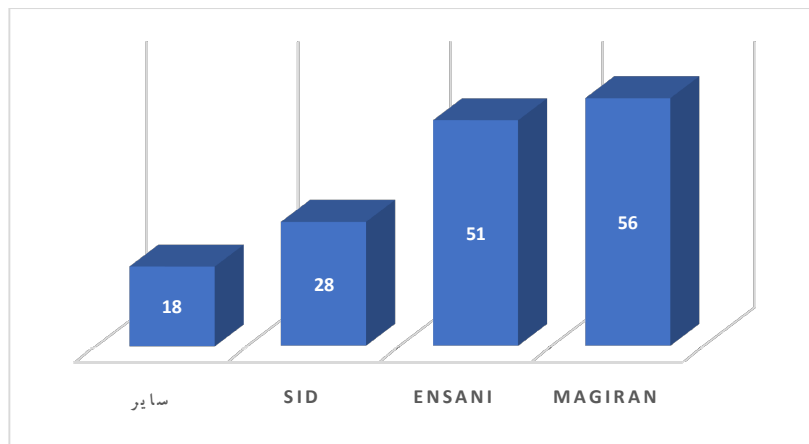
علاوه بر این، بخشی از مقاله‌ها از منابع پراکنده و جستجوهای عمومی استخراج شده‌اند که اهمیت بهره‌گیری از روش‌های مکمل در بازیابی پژوهش‌ها را برجسته می‌کند. این نتایج نشان می‌دهد که برای دسترسی به تصویری جامع از وضعیت پژوهش‌های ارزشیابی خط‌مشی در ایران، ترکیب پایگاه‌های تخصصی و منابع عمومی ضروری است (جدول ۳) (نمودار ۱). این توزیع همچنین به شناسایی منابع اصلی و مهم در این حوزه کمک می‌کند و مسیر را برای پژوهش‌های آینده هموار می‌سازد (شکل ۲).

جدول ۳. پایگاه اطلاعاتی

ردیف	پایگاه اطلاعاتی	تعداد
۱	MAGIRAN	۵۶
۲	ENSANI	۵۱
۳	SID	۲۸
۴	سایر	۱۸

شکل ۲. پایگاه اطلاعاتی - درصد

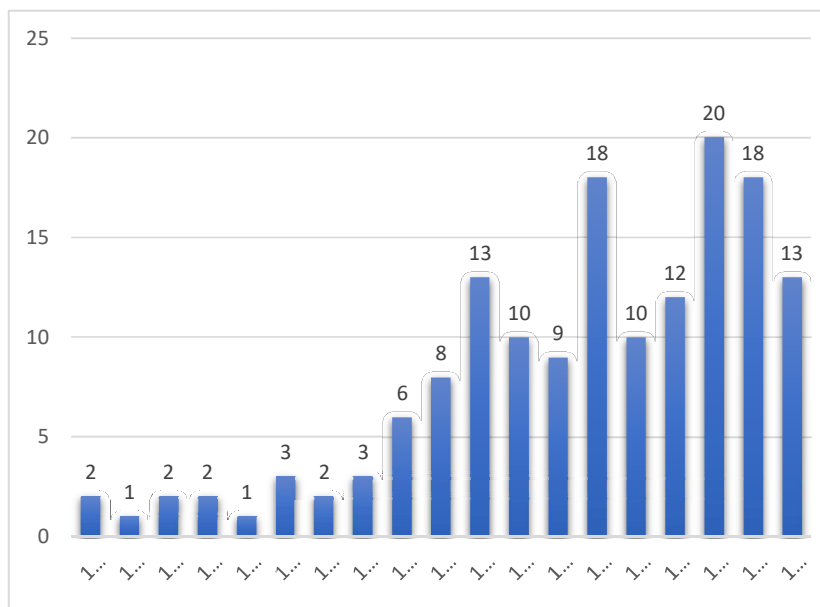
نمودار ۱. پایگاه اطلاعاتی - تعداد

۵-۲- فراوانی انتشار مقاله‌ها براساس سال انتشار

بررسی فراوانی مقاله‌ها براساس سال انتشار نشان‌دهنده روندی افزایشی در تولید پژوهش‌های مرتبط با ارزشیابی خط‌مشی عمومی در ایران است. اگرچه در سال‌های اولیه بازه زمانی مورد بررسی، تعداد مقاله‌ها اندک بوده است، اما به‌تدریج با گسترش توجه به اهمیت ارزشیابی در سیاست‌گذاری عمومی، این تعداد افزایش پیدا کرده است.

این افزایش به‌ویژه در سال‌های اخیر، بیانگر رشد آگاهی نسبت به ضرورت تحلیل علمی خط‌مشی‌ها و تأثیر ارزشیابی در بهبود کیفیت تصمیم‌گیری‌ها است. رشد تعداد مقاله‌ها می‌تواند ناشی از چند عامل باشد:

- ✓ گسترش دسترسی به پایگاه‌های علمی و ابزارهای پژوهشی
 - ✓ افزایش تقاضا برای پژوهش‌های مبتنی بر شواهد در خط‌مشی‌گذاری
 - ✓ توجه بیشتر نهادهای علمی و خط‌مشی‌گذار به آموزش و پژوهش در این حوزه
- این روند صعودی (نمودار ۲)، نشان‌دهنده آن است که ارزشیابی خط‌مشی به‌عنوان یک موضوع مهم و مورد نیاز، جایگاه بیشتری در ادبیات علمی ایران پیدا کرده است و بستر مناسبی برای توسعه پژوهش‌های آینده در این حوزه فراهم شده است (نمودار ۲).

نمودار ۲. سال انتشار

۳-۵- فراوانی انتشار مقاله‌ها براساس نشریات

تحلیل توزیع مقاله‌ها براساس نشریه‌ها نشان می‌دهد که پژوهش‌های مرتبط با ارزشیابی خط‌مشی عمومی در تعداد چشمگیری از نشریه‌های علمی-پژوهشی منتشر شده‌اند. این تنوع بیانگر گستره موضوعی و میان‌رشته‌ای بودن این حوزه است که به ابعاد مختلف مدیریتی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و ... می‌پردازد.

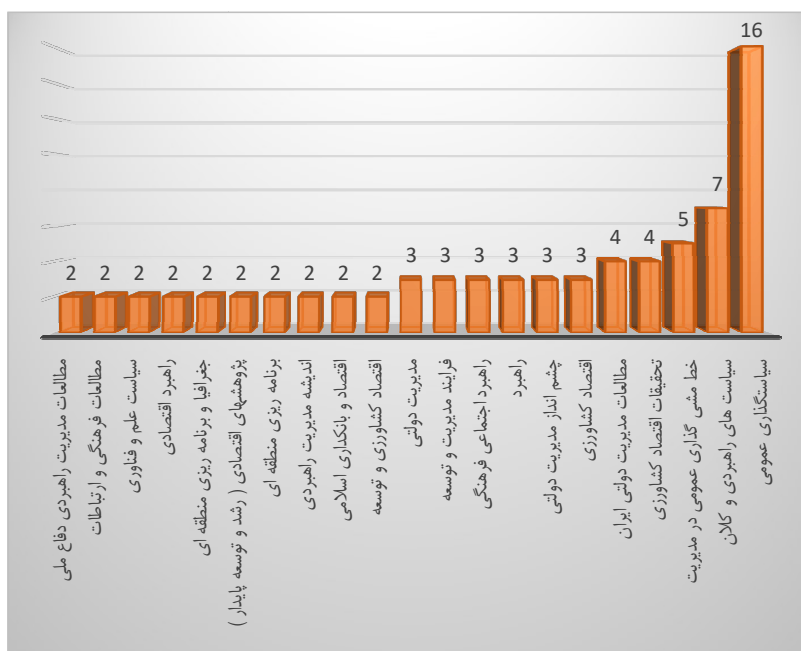
پنج نشریه «سیاست‌گذاری عمومی»^۱، «سیاست‌های راهبردی و کلان»^۲، «خط‌مشی‌گذاری عمومی در مدیریت»^۳، «تحقیقات اقتصاد کشاورزی»^۴ و «مطالعات مدیریت دولتی ایران»^۵ سهم

1. <https://jppolicy.ut.ac.ir/>
 2. <https://www.jmsp.ir/>
 3. <http://sanad.iau.ir/>
 4. <https://jae.marvdasht.iau.ir/>
 5. www.jipas.ir

بیشتری در انتشار مقاله‌های این حوزه داشته‌اند. این موضوع شاید به دلیل تمرکز این نشریه‌ها بر مباحث مرتبط خط‌مشی‌گذاری/ سیاست‌گذاری عمومی و ارزشیابی خط‌مشی/ سیاست است. همچنین نشریاتی با محوریت جغرافیا، اقتصاد، فرهنگ و برنامه‌ریزی نیز مقاله‌هایی در این زمینه ارائه کرده‌اند که نشان‌دهنده ارتباط نزدیک ارزشیابی خط‌مشی با مسائل منطقه‌ای، اقتصادی و توسعه‌ای است.

انتشار مقاله‌ها در نشریه‌های مختلف بیانگر توجه پژوهشگران به جنبه‌های چندوجهی ارزشیابی خط‌مشی عمومی است و همچنین اهمیت همکاری میان رشته‌های مختلف را برجسته می‌کند. این توزیع نشان می‌دهد که موضوع ارزشیابی خط‌مشی عمومی به صورت گسترده در محافل علمی ایران مورد توجه قرار گرفته و بستری برای توسعه بیشتر این حوزه فراهم شده است (نمودار ۳) (جدول ۴).

نمودار ۳. تعداد مقاله چاپ‌شده در مجله

جدول ۴. سایر نشریه‌ها با یک اثر

نام نشریه			
اخلاق در علوم و فناوری	پژوهشنامه علوم سیاسی	دانشکده پزشکی دانشگاه علوم پزشکی مشهد	مدیریت نوآوری در سازمان‌های دفاعی
ارزش‌آفرینی در مدیریت کسب‌وکار	پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی	دستاوردهای نوین در پژوهش‌های علوم انسانی	مدیریت سازمان‌های دولتی
اسلام و پژوهش‌های مدیریتی	پژوهش‌های اخلاقی	دومین همایش ملی بهبود محیط کسب‌وکار	مسکن و محیط روستا
اسلام و مدیریت	پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری	راهبرد فرهنگ	پژوهش‌های الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی
اقتصاد دفاع و توسعه پایدار	پژوهش‌های جغرافیای انسانی	رسانه	پژوهش‌های برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی
اقتصاد و الگوسازی	پژوهش‌های مدیریت منابع سازمانی	رهیافت	پژوهش‌های بین‌رشته‌ای در آموزش
اقتصاد و توسعه کشاورزی	پژوهش‌های جغرافیایی	رهیافتی نو در مدیریت آموزشی	پژوهش‌های توسعه اجتماعی ایران
اقتصاد و مدیریت شهری	پژوهش‌های جغرافیایی	زن در توسعه و سیاست	پژوهش‌های جغرافیایی مناطق خشک
اولین همایش بین‌المللی علمی - راهبردی توسعه گردشگری ج.ا.ا.	تصویر سلامت	سیاست‌نامه علم و فناوری	پژوهش‌های حقوق کیفری و جرم‌شناسی
برنامه‌ریزی توسعه شهری و منطقه‌ای	جامعه‌شناسی سیاسی انقلاب اسلامی	صنعت و دانشگاه	پژوهش‌های دفاعی استراتژیک
برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی	جامعه‌شناسی سیاسی ایران	علوم اقتصاد	پژوهش‌های راهبردی
برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی	جامعه و سیاست	علوم سیاسی	پژوهش‌های راهبردی بسیج
بهبود مدیریت	جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی	علوم کشاورزی ایران	پژوهش‌های راهبردی سیاست‌گذاری عمومی
بیمه سلامت ایران	جغرافیا (انجمن جغرافیایی ایران)	علوم مدیریت ایران	پژوهش‌های علوم مدیریت دریایی
پژوهش انحرافات و مسائل اجتماعی	جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی	فضای جغرافیایی	پژوهش‌های مدیریت راهبردی

نام نشریه			
پژوهش‌های مدیریت و تربیت اسلامی	جغرافیا و مخاطرات محیطی	مجلس و راهبرد توسعه پایدار	پژوهش‌های مدیریت و تربیت اسلامی
پژوهش‌نامه علم‌سنجی	حقوق اسلامی	مدیریت سازمان‌های دولتی	پژوهش‌های میان‌فرهنگی
پژوهش و برنامه‌ریزی شهری	حکمرانی و توسعه	مدیریت سلامت	معرفت اقتصاد اسلامی
پژوهش‌های مدیریت در ایران	دانش حسابداری	مدیریت فردا	همایش ملی معماری و شهرسازی بومی ایران
پژوهش‌نامه حقوق کیفری	دانش سیاسی	مدیریت نظامی	-----

۵-۴- فراوانی انتشار مقاله‌ها براساس نویسنده

نمودارهای زیر نشان می‌دهد که تعداد محدودی از پژوهشگران نقش پررنگ‌تری در تولید مقاله‌های مرتبط با ارزشیابی خط‌مشی عمومی داشته‌اند. این تمرکز، بیانگر فعالیت تخصصی برخی نویسندگان در این حوزه است که توانسته‌اند سهم چشمگیری از پژوهش‌ها را به‌خود اختصاص دهند.

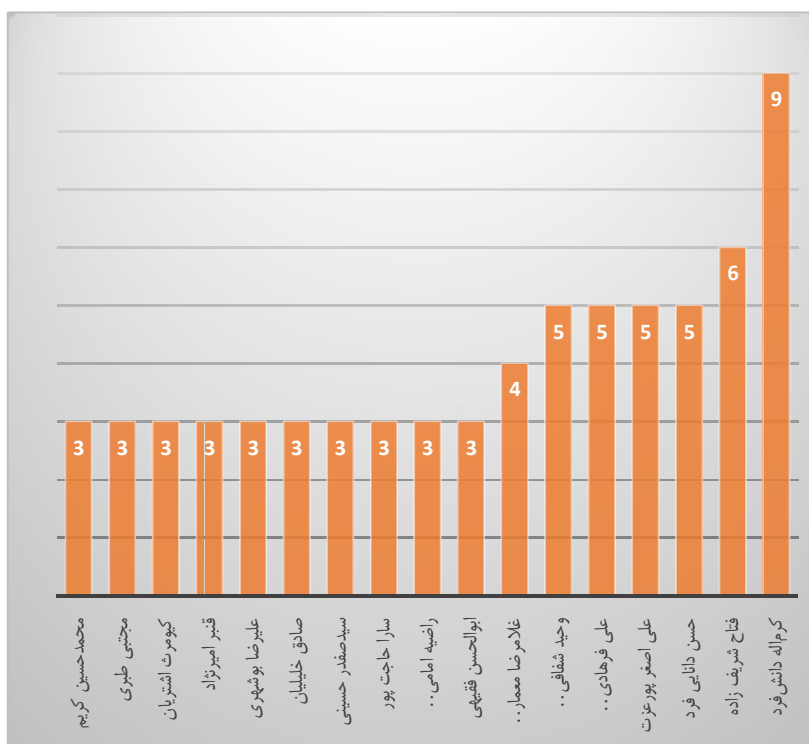
تعداد مقاله‌های محدود منتشر شده به‌وسیله بسیاری از نویسندگان دیگر نشان‌دهنده پراکندگی نسبی این حوزه در میان پژوهشگران است. این وضعیت ممکن است به‌دلیل میان‌رشته‌ای بودن موضوع ارزشیابی خط‌مشی و یا نبود تمرکز طولانی‌مدت برخی نویسندگان بر این حوزه باشد.

پنج نویسنده با بیشترین تعداد مقاله‌های زیاد در حوزه ارزشیابی خط‌مشی به شرح زیر است:

۱. کرم‌اله دانش‌فرد (عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران)
۲. فتاح شریف‌زاده (عضو هیأت علمی دانشگاه علامه طباطبائی)
۳. حسن دانایی‌فرد (عضو هیأت علمی دانشگاه تربیت مدرس)
۴. علی اصغر پورعزت (عضو هیأت علمی دانشگاه تهران)
۵. علی فرهادی محلی (عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرگان)

۶. غلامرضا معمارزاده طهران (عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد قزوین) علاوه بر این، حضور گروه‌های نویسندگی در تعدادی از مقاله/ نشان می‌دهد که پژوهش‌های مشترک و گروهی در این حوزه اهمیت دارد و این نوع همکاری‌ها می‌تواند به ارتقای کیفیت و جامعیت پژوهش‌ها منجر شود. به‌طور کلی، نتایج این تحلیل نشان‌دهنده فرصت‌هایی برای تقویت انسجام علمی و گسترش شبکه‌های پژوهشی در حوزه ارزشیابی خط‌مشی عمومی است تا از راه همکاری بیشتر میان پژوهشگران، این حوزه علمی توسعه پیدا کند (نمودار ۴).

نمودار ۴. نویسنده - تعداد آثر

۵-۵- فراوانی انتشار مقاله‌ها براساس دانشگاه

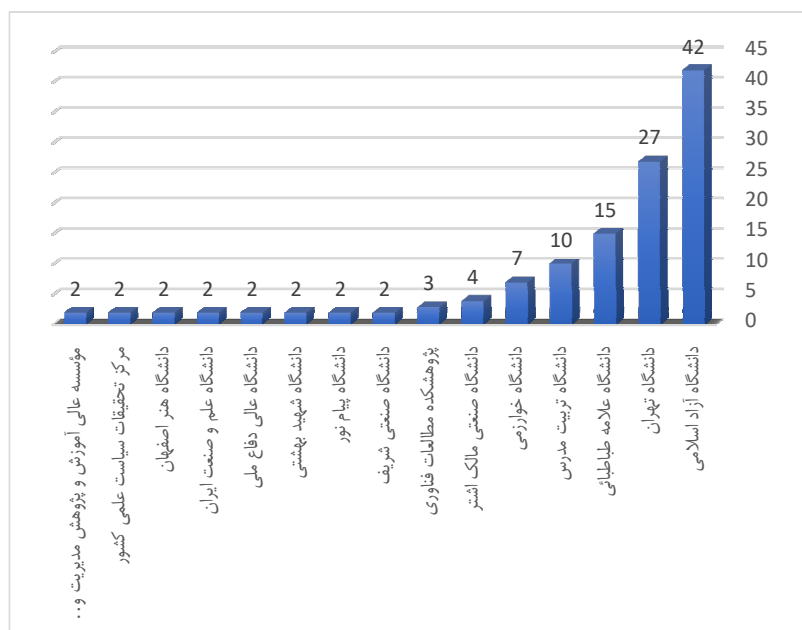
بررسی فراوانی مقاله‌های منتشر شده براساس وابستگی دانشگاهی نویسندگان نشان می‌دهد که دانشگاه‌های مختلف کشور سهم متفاوتی در تولید پژوهش‌های مرتبط با ارزشیابی خط‌مشی عمومی داشته‌اند.

✓ دانشگاه آزاد اسلامی: بیشترین تعداد مقاله‌های مربوط به این دانشگاه است. گستردگی جغرافیایی واحدهای این دانشگاه در سراسر کشور و تنوع رشته‌های تحصیلی، سهم بالای آن را در تولید پژوهش‌های علمی توضیح می‌دهد.

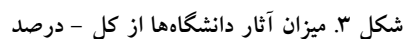
✓ دانشگاه‌های دولتی برجسته: دانشگاه‌هایی مانند تهران، تربیت مدرس و علامه طباطبائی نیز سهم چشمگیری در این حوزه دارند. این دانشگاه‌ها به دلیل ظرفیت پژوهشی بالا، جذب استادان برجسته و دسترسی بهتر به منابع علمی نقش کلیدی در تولید دانش ایفا می‌کنند.

✓ سایر دانشگاه‌ها: برخی دانشگاه‌های استانی و منطقه‌ای نیز در تولید مقاله‌ها سهم بوده‌اند، اگرچه تعداد مقاله‌های این دانشگاه‌ها نسبت به مراکز علمی بزرگ‌تر کمتر است.

این یافته‌ها نشان می‌دهد که در کنار دانشگاه‌های پیشرو، ظرفیت‌های پژوهشی در سایر مراکز علمی نیز در حال توسعه است. با این حال، تمرکز پژوهش‌ها در چند دانشگاه اصلی فرصت‌هایی را برای توزیع متوازن‌تر پژوهش‌ها و تقویت مشارکت دانشگاه‌های کمتر فعال ایجاد می‌کند (نمودار ۵) (شکل ۳).

نمودار ۵. دانشگاه - تعداد آثار

سطح پژوهش مطالعات در سه سطح سازمانی، ملی و بین‌المللی انجام شده‌اند، اما توزیع آنها به‌طور چشمگیری به سمت سطح ملی گرایش دارد.

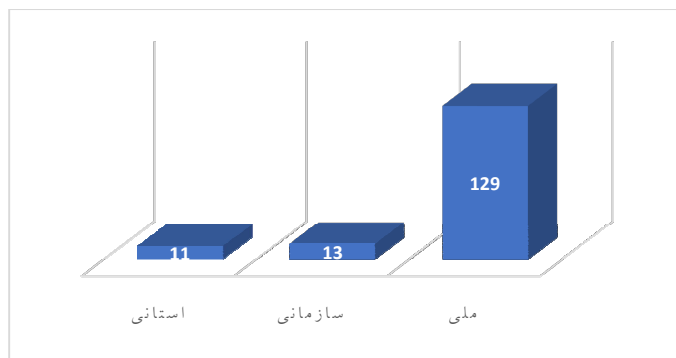
91

✓ سطح سازمانی: مقاله‌های کمتری به این سطح اختصاص پیدا کرده‌اند، اما این پژوهش‌ها اغلب به بررسی خط‌مشی‌ها در چارچوب سازمان‌های دولتی یا غیردولتی می‌پردازند و برای اصلاح و بهینه‌سازی عملکرد این سازمان‌ها مفید هستند.

✓ سطح بین‌المللی: کمترین تعداد مقاله‌ها در این سطح قرار دارد که ممکن است به محدودیت داده‌های مقایسه‌ای یا تمرکز کمتر بر خط‌مشی‌های فراملی مرتبط باشد.

این توزیع نشان می‌دهد که پژوهش‌های ارزشیابی خط‌مشی در ایران بیشتر در راستای نیازهای داخلی و در سطح کلان طراحی شده‌اند. این تمرکز بر سطح ملی، فرصت‌هایی برای توسعه پژوهش‌ها در سایر سطوح به‌ویژه سازمانی و بین‌المللی فراهم می‌آورد که می‌تواند به تعمیق درک از آثار خط‌مشی‌ها در زمینه‌های مختلف کمک کند (نمودار ۶).

نمودار ۶. سطح پژوهش

۷-۵- توزیع مقاله‌ها براساس گردآوری داده‌ها

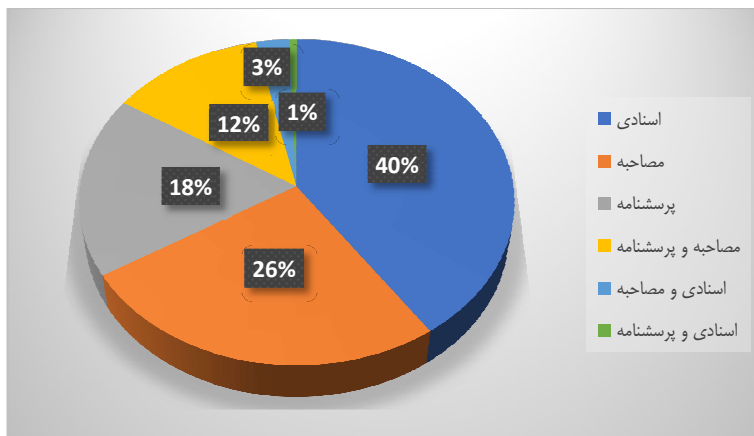
بررسی مقاله‌ها براساس روش گردآوری داده‌ها نشان می‌دهد که پژوهشگران حوزه ارزشیابی خط‌مشی عمومی از روش‌های مختلفی برای جمع‌آوری داده‌ها استفاده کرده‌اند. باین‌حال، توزیع این روش‌ها نشان‌دهنده تأکید بیشتر بر استفاده از منابع اسنادی نسبت به روش‌های میدانی است:

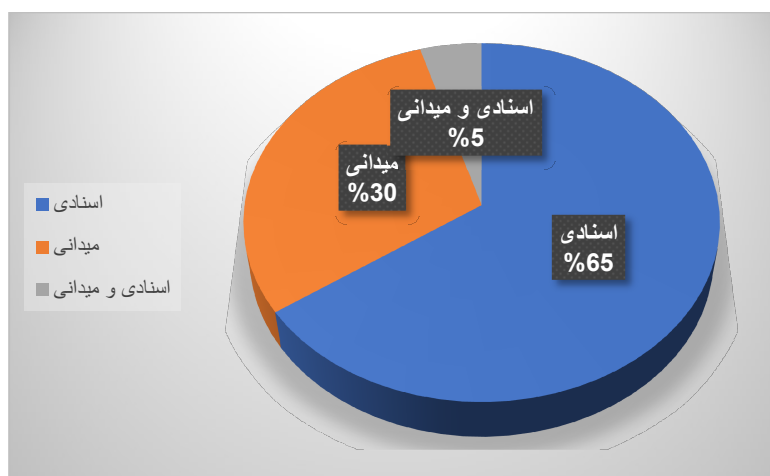
✓ روش‌های اسنادی: بخش عمده‌ای از مقاله‌ها از داده‌های موجود در اسناد، گزارش‌ها و منابع کتابخانه‌ای استفاده کرده‌اند. این رویکرد به دلیل دسترسی آسان‌تر به داده‌های ثانویه و امکان تحلیل تاریخی و تحلیلی در پژوهش‌های مرتبط با خط‌مشی عمومی بسیار رایج است.

✓ روش‌های میدانی (پرسش‌نامه و مصاحبه): تعداد کمتری از پژوهش‌ها از روش‌های میدانی برای جمع‌آوری داده‌های اولیه بهره برده‌اند. این روش‌ها به‌ویژه برای تحلیل نظرات ذینفعان، ارزشیابی تجربه‌ها و سنجش ادراکات مربوط به خط‌مشی‌ها مناسب هستند.

این توزیع بیانگر آن است که بیشتر پژوهشگران به تحلیل داده‌های موجود و مطالعات ثانویه تمایل داشته‌اند درحالی‌که استفاده محدودتر از روش‌های میدانی می‌تواند نشان‌دهنده چالش‌هایی مانند محدودیت‌های زمانی، مالی یا دشواری دسترسی به پاسخ‌دهندگان باشد. توسعه پژوهش‌هایی که به ترکیب داده‌های اسنادی و میدانی بپردازند، می‌تواند به تعمیق تحلیل‌ها و ارائه تصویری جامع‌تر از وضعیت خط‌مشی‌ها و ارزشیابی اثربخشی آنها کمک کند (شکل‌های ۴ و ۵).

شکل ۴. روش گردآوری داده‌ها

شکل ۵. روش گردآوری داده‌ها

۵-۸- توزیع مقاله‌ها براساس نوع پژوهش

تحلیل مقاله‌ها براساس نوع پژوهش نشان می‌دهد که بیشتر پژوهش‌ها در حوزه ارزشیابی خط‌مشی عمومی در ایران به روش‌های کیفی گرایش دارند درحالی‌که پژوهش‌های کمی و ترکیبی سهم کمتری را به‌خود اختصاص داده‌اند.

۱. پژوهش‌های کیفی: با ۱۰۷ مقاله، بیشترین سهم را در میان انواع پژوهش‌ها دارند. بخش عمده‌ای از مطالعات از رویکردهای کیفی بهره برده‌اند. این رویکرد به‌ویژه برای تحلیل پدیده‌های پیچیده و چند لایه در حوزه خط‌مشی عمومی مناسب است. استفاده از ابزارهایی مانند مصاحبه، تحلیل محتوای کیفی و مشاهده به پژوهشگران کمک کرده است تا ابعاد مختلف ارزشیابی خط‌مشی را به‌طور عمیق بررسی کنند.

۲. پژوهش‌های ترکیبی (کمی-کیفی): ۴۰ مقاله به این نوع اختصاص دارد. پژوهش‌های ترکیبی که از روش‌های کمی و کیفی به‌طور هم‌زمان استفاده کرده‌اند، سهم کمتری دارند. این امر می‌تواند به محدودیت در دسترسی به داده‌های عددی معتبر و چالش‌های مربوط به سنجش و اندازه‌گیری شاخص‌های مرتبط با ارزشیابی خط‌مشی نسبت داده شود.

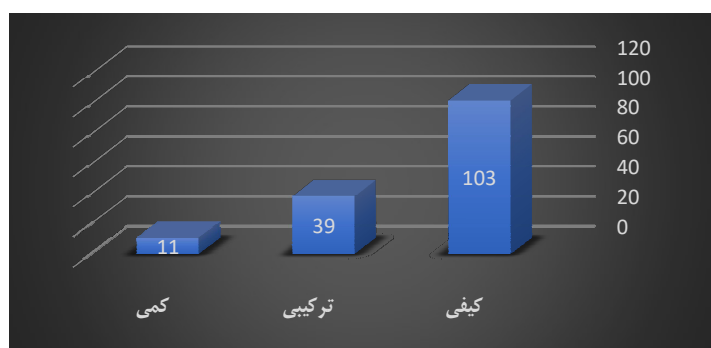
۳. پژوهش‌های کمی: تنها ۱۱ مقاله در این دسته قرار دارند که نشان‌دهنده کم‌توجهی نسبی به تحلیل‌های داده‌محور در این حوزه است. این وضعیت می‌تواند ناشی از کمبود دسترسی به داده‌های کمی معتبر و یا دشواری در اندازه‌گیری دقیق شاخص‌های مرتبط با ارزشیابی خط‌مشی باشد.

این نتایج نشان می‌دهد که پژوهش‌های کیفی به‌دلیل انعطاف‌پذیری و قابلیت‌های آنها در تبیین مفاهیم پیچیده، در این حوزه غالب هستند. بااین‌حال، توسعه پژوهش‌های کمی و ترکیبی می‌تواند به تکمیل شکاف‌های موجود کمک کرده و زمینه را برای تحلیل‌های چندبعدی‌تر فراهم کند (جدول ۵) (نمودار ۷).

جدول ۵. نوع پژوهش

ردیف	نوع پژوهش	تعداد
۱	کیفی	۱۰۳
۲	ترکیبی	۳۹
۳	کمی	۱۱

نمودار ۷. نوع پژوهش

۹-۵- توزیع مقاله‌ها براساس شاخه علمی پژوهش

بررسی مقاله‌ها براساس حوزه یا قلمرو پژوهش نشان می‌دهد که مطالعات مرتبط با ارزشیابی خط‌مشی عمومی در طیف گسترده‌ای از زمینه‌ها توزیع شده‌اند. این تنوع نشان از میان‌رشته‌ای بودن این حوزه و ارتباط آن با موضوعات مختلف اجتماعی، اقتصادی و مدیریتی است.

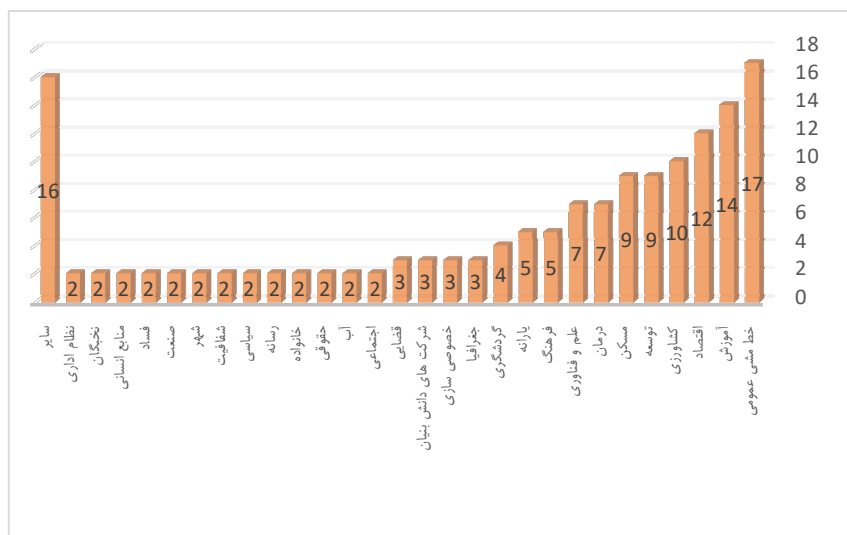
۱. حوزه مدیریت و خط‌مشی‌گذاری/ سیاست‌گذاری عمومی: بیشترین تعداد مقاله‌ها به این حوزه اختصاص پیدا کرده است. این تمرکز نشان‌دهنده اهمیت ارزشیابی خط‌مشی به‌عنوان ابزاری کلیدی در تحلیل و بهبود فرایندهای مدیریتی و سیاست‌گذاری است.
۲. حوزه اجتماعی: تعداد چشمگیری از پژوهش‌ها به مسائل اجتماعی مانند عدالت، رفاه و حکمرانی پرداخته‌اند. این موضوع نشان می‌دهد که خط‌مشی‌های عمومی اغلب آثار

گسترده‌ای بر شاخص‌های اجتماعی دارند و ارزشیابی آنها برای بهبود شرایط اجتماعی ضروری است.

۳. حوزه اقتصادی: بخش دیگری از مقاله‌ها به تحلیل خط‌مشی‌هایی با آثار اقتصادی مانند سیاست‌های مالیاتی، اشتغال و سرمایه‌گذاری اختصاص پیدا کرده است. این پژوهش‌ها نقش خط‌مشی‌ها را در توسعه اقتصادی بررسی می‌کنند.

۴. سایر حوزه‌ها: به موضوعاتی مانند محیط‌زیست، بهداشت و آموزش نیز در برخی مقاله‌ها توجه شده است، اگرچه سهم آنها در مقایسه با حوزه‌های دیگر کمتر است. این توزیع نشان می‌دهد که ارزشیابی خط‌مشی عمومی در ایران به‌طور عمده بر حوزه‌های کلیدی مدیریت و سیاست‌گذاری عمومی متمرکز بوده است. با این حال، گسترش مطالعات در سایر حوزه‌ها می‌تواند دیدگاه‌های جامع‌تری نسبت به تأثیرات خط‌مشی‌ها ارائه کند و به بهبود اثربخشی آنها در زمینه‌های متنوع کمک کند (نمودار ۸).

نمودار ۸. شاخه علمی پژوهش

۶- بحث و نتیجه‌گیری

استفاده از روش مرور دامنه‌ای، شیوه‌ای مناسب برای تصویرپردازی از گستره مطالعات و پژوهش‌های ارزشیابی خط‌مشی در ایران است. این پژوهش، تنها پژوهش مرور دامنه‌ای در زمینه مطالعات انجام شده در حوزه ارزشیابی خط‌مشی در ایران است. مطالعه حاضر نشان داد که اگرچه این حوزه در سال‌های اخیر مورد توجه بیشتری قرار گرفته است، اما همچنان با چالش‌هایی ازجمله انسجام نداشتن در روش‌شناسی پژوهش‌ها، تمرکز محدود بر موضوعات خاص و کمبود رویکردهای ترکیبی و میان‌رشته‌ای مواجه است. تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که بیشتر پژوهش‌ها به سطوح ملی و جنبه‌های مدیریتی معطوف بوده است و مطالعات کمی و ترکیبی سهم اندکی از این پژوهش‌ها دارند.

یافته‌های پژوهش پس از بررسی ۱۵۳ اثر نشان می‌دهد که مقاله‌ها در بازه زمانی سال ۱۳۷۹ تا ۱۴۰۳ منتشر شده‌اند و عمده آثار بین سال‌های ۱۳۹۵ تا ۱۴۰۳ (۱۲۳ اثر) نگاشته شده‌اند. این موضوع نشان می‌دهد که روند تولید آثار در سال‌های اخیر شدت گرفته است. در مورد وضعیت کیفی مقاله‌ها، بررسی‌های ضمنی نویسندگان نشان می‌دهد مقاله‌ها نسبت به سال‌های پیشین، تمرکز بیشتری بر حوزه ارزشیابی به‌عنوان یک دانش منسجم داشته و از ادبیات و رویکردهای علمی این حوزه بیشتر استفاده شده است، رویکردی که البته هنوز به اندازه کافی چشم‌گیر نیست.

به لحاظ گستره نشریات منتشر کننده مقاله‌ها، نشریه سیاست‌گذاری عمومی دانشگاه تهران با ۱۶ عنوان مقاله، میزبان بیشترین تعداد مقاله‌ها در حوزه ارزشیابی خط‌مشی بوده است و مقاله‌ها در بیش از ۹۰ نشریه مختلف منتشر شده است که نشان از تنوع و گستره نشریه‌های پذیرای موضوعات مرتبط با ارزشیابی خط‌مشی عمومی بوده است. این موضوع نشان می‌دهد نویسندگان و صاحب‌نظران این حوزه می‌توانند علاوه بر نشریه‌های تخصصی حوزه خط‌مشی‌گذاری، بسته به موضوع تخصصی مورد پژوهش آثار خود را به سایر نشریه‌ها نیز ارسال کنند.

در پاسخ به پرسش اول پژوهش، یافته‌ها نشان می‌دهد بعد از حوزه خط‌مشی عمومی، حوزه‌های اقتصاد، آموزش، کشاورزی، توسعه و مسکن بیشترین تعداد مقاله‌های منتشره در این

حوزه را داشته‌اند که نشان از توجه نویسندگان این حوزه به رویکردهای مضاف نیز دارد. همچنین این موضوع نشان از اهمیت چنین حوزه‌هایی در نظام حکمرانی کشور و ارزشیابی خط‌مشی‌های آنها دارد. در پاسخ به پرسش دوم پژوهش، بیشترین مقاله‌ها با رویکرد کیفی انجام شده است. سپس پژوهش‌های با رویکرد ترکیبی در جایگاه دوم قرار داشته است. تنها ۱۱ مقاله با رویکرد کمی انجام شده است. در پاسخ به پرسش سوم و چهارم پژوهش، با توجه به یافته‌های این پژوهش و آشکار شدن خلأهای پژوهشی به‌منظور پرکردن شکاف‌های موجود، رویکردها و پیشنهاد‌های زیر در حوزه پژوهش‌های آتی حوزه ارزشیابی خط‌مشی پیشنهاد می‌شود:

۱- ارزشیابی مطلوبیت‌محور^۱: در این رویکرد، بر استفاده عملی و سودمندی یافته‌های ارزشیابی برای ذی‌نفعان تأکید می‌شود و بر استفاده عملی و نیز ابزاری از یافته‌های ارزشیابی برای تصمیم‌گیری‌های سریع و مؤثر تأکید می‌شود. به بیان دیگر، ارزشیابی‌ها باید نتایجی قابل استفاده و فوری برای تصمیم‌گیرندگان فراهم کند که بتوانند در شرایط سیاسی و اجتماعی از آن استفاده کنند.

۲- ارزشیابی مشارکتی^۲: این رویکرد بر مشارکت ذی‌نفعان در فرایند ارزشیابی، به‌ویژه افرادی که تحت تأثیر خط‌مشی‌ها قرار دارند، تأکید دارد. عمده پژوهش‌هایی که در فضای خط‌مشی‌پژوهی کشور انجام شده است، رویکردی یک‌طرفه یا بالا به پایین دارد، اما هدف این رویکرد، همراه ساختن ذی‌نفعان و بهره‌مندی از نظریات و تجربیات واقعی جامعه و ذی‌نفعان دارد. مشروعیت و انطباق چنین رویکردی از ارزشیابی نیز بالاتر است [۲].

۳- ارزشیابی پاسخ‌گو^۳: براساس این رویکرد به هم‌نوایی و هم‌راستایی فرایند ارزشیابی با نیازهای ذی‌نفعان تأکید شده است. در این رویکرد، حساسیت به زمینه و انعطاف‌پذیری در نظر گرفته می‌شود و روش‌های ارزشیابی به‌گونه‌ای تنظیم می‌شود که شرایط خاص و ویژه برنامه‌ها را به‌شکل بهتر و منعطف‌تری بررسی کند. این موضوع با توجه به

1. Utilization-Focused Evaluation
2. Participatory Evaluation
3. Responsive Evaluation

تغییرات سریع محیط سیاسی و اجتماعی در ایران و دریافت مستمر نیازها و بازخوردهای ذی‌نفعان و انطباق با آنان حائز اهمیت است.

۴- رویکرد CIPP (زمینه، ورودی، فرایند، خروجی)^۱: این الگو که یک چارچوب جامع برای ارزشیابی برنامه‌ها و خط‌مشی‌ها است، آنها را از چهار جنبه ذکر شده (منطبق بر نگاه سیستمی) ارزشیابی می‌کند تا اطمینان حاصل شود که نگاهی چندجانبه و جامع به موضوع ارزشیابی صورت گرفته است. اگر چه حوزه‌های رشته‌ای آموزشی، توجه بیشتری به این رویکرد داشته‌اند ولی به‌کارگیری آن در حوزه خط‌مشی‌پژوهی، چشم‌گیر نبوده است.

۵- ارزشیابی واقع‌گرایانه^۲: این رویکرد بر ارزشیابی تأثیرات یک خط‌مشی در شرایط مختلف تأکید دارد و ارزشیابی را با توجه به تنوع مناطق، فرهنگ‌ها و شرایط اجتماعی- سیاسی انجام می‌دهد تا خط‌مشی‌ها نه تنها براساس نتایج بلکه براساس توانایی آنها برای سازگاری با شرایط خاص هر منطقه ارزشیابی شود.

۶- توجه به روش‌های موردی موفقیت^۳: در این روش بر شناسایی و تحلیل موردهای موفق سیاستی تمرکز می‌شود و عواملی که منجر به شناسایی موفقیت‌ها شده‌اند، شناسایی می‌شوند تا بتوان در پژوهش‌ها و رویدادهای آینده از آنها بهره گرفت.

۷- حرکت به سمت طرح‌های آزمایشی^۴: آنچه از مجموع جستجوها برمی‌آید، تاکنون پژوهشی با رویکرد طرح‌های آزمایشی در حوزه ارزشیابی خط‌مشی در کشور انجام نشده است. این طرح‌ها شامل تخصیص تصادفی شرکت‌کنندگان به گروه‌های آزمایشی و شاهد است که نتایج بی‌طرفانه‌ای به‌دست می‌دهند و امکان نسبت دادن نتایج به مداخله را فراهم می‌کنند و امکان کشف و برقراری روابط علی- معلولی در ارزشیابی خط‌مشی‌ها و برنامه‌ها را فراهم می‌کنند. این موضوع به‌شکل ویژه می‌تواند در آزمایشگاه‌های خط‌مشی و حکمرانی اتفاق بیفتد و نتایج ارزشمندی را برای نظام حکمرانی کشور ایجاد کند.

1. Context, Input, Process, Product

2. Realistic Evaluation

3. Success Case Method

4. Experimental Design

همچنین تمرکز بر موارد زیر می‌تواند به غنای دانش ارزشیابی خط‌مشی در ایران کمک کند:

۱. توسعه الگوهای بومی و جامع برای ارزشیابی خط‌مشی و تولید نظریه ارزشیابی خط‌مشی؛
 ۲. توجه به رویکردهای مبتنی بر شواهد برای انجام پژوهش‌های ارزشیابی در ایران؛
 ۳. استفاده از روش‌های ترکیبی (کمی و کیفی) برای تقویت روایی و پایایی نتایج؛
 ۴. تمرکز بیشتر بر پژوهش‌های اثرسنجی در خط‌مشی‌ها به ویژه خط‌مشی‌های اجتماعی و فرهنگی؛
 ۵. انجام پژوهش‌های تطبیقی و درس‌آموزی از تجربیات ارزشیابی سایر کشورها در قالب موردهای مطالعه؛
 ۶. بهره‌گیری از داشبوردهای پایش و ارزشیابی خط‌مشی و همچنین استفاده از فناوری‌های نوین در ارزشیابی نظیر داده‌کاوی، هوش مصنوعی، سیستم‌های اطلاعات جغرافیایی (GIS).
- این موارد می‌تواند فرصتی برای بهبود فرایندهای ارزشیابی در خط‌مشی‌گذاری عمومی ایران باشند و به توسعه نظام‌مندتر این حوزه کمک کنند.

۷- منابع

- [1] Dunn, W. N. Public policy analysis: An introduction. Englewood Cliffs: Prentice Hall; 2015.
- [2] Stufflebeam DL, Coryn CLS. Evaluation Theory, Models, and Applications. 2nd ed. Hoboken (NJ): John Wiley & Sons; 2014.
- [۳] تیموریان م، امامی س. «ارزشیابی آزاد از هدف خط‌مشی گندم جمهوری اسلامی ایران». مدیریت دولتی. ۱۳۹۸؛ ۱۱(۳): ۴۵۵-۴۸۰. doi: ۱۰.۲۲۰۵۹/jipa.۲۰۱۹.۲۸۰۷۵۶.۲۵۴۲
- [۴] رحمانی م، فاتحی‌راد ن، مداحیان ش، درخشان م. «ارائه مدل اثربخش ارزیابی خط‌مشی‌های سلامت نظام اداری با توجه به اسناد بالادستی: مطالعه در وزارت امور

- اقتصادی و دارایی». *مطالعات مدیریت و توسعه پایدار*. ۱۴۰۲؛ ۳(۱): ۹۵-۱۱۹. doi: ۱۰.۳۰۴۹۵msds.۱۱۳۶/۱۹۸۳۳۵۹.۲۰۲۳
- [۵] نصیریان ا، غیاثی‌ندوشن س، خورسندی طاسکوه ع، طاهری م، کمالی ی. «طراحی مدل ارزیابی اثر نهایی سیاست در آموزش عالی ایران». *سیاست‌گذاری عمومی*. ۱۴۰۲؛ ۹(۳): ۲۴-۹. doi: ۱۰.۲۲۰۵۹jppolicy.۱۰.۲۲۰۵۹۵۷۲۰
- [۶] وطن‌دوست ب، عطاران ج، قلی‌پورسوته ر. «ارزشیابی خط‌مشی عمومی هدفمندکردن یارانه‌ها: از آغاز اجرا تا پایان دوره تصدی دولت دهم». *راهبرد*. ۱۳۹۶؛ ۲۶(۲): ۱۲۴۶۳۷۵.
- [۷] علی‌پور ح، ممندی ق، رهنورد ر. «ارزشیابی اثربخشی خط‌مشی شراکت عمومی-خصوصی در بخش عمومی ایران». *فرایند مدیریت و توسعه*. ۱۳۹۹؛ ۳۳(۲): ۱۲۹-۱۵۴.
- [۸] دانایی فرد ح، ابدالی ر، محمودی کوچکسرایبی ع. «پژوهش‌های فساد و سلامت اداری در ایران: مرور دامنه‌ای (حیطه‌ای)». *دانش حسابرسی*. ۱۳۹۹؛ ۲۰(۷۹): ۲۰۱-۲۱۸.
- [۹] عابدی جعفری ح، بنافی م، دستیاری ا. «بررسی آثار مدیریت اسلامی در ایران در دهه دوم انقلاب اسلامی: دوره تثبیت آثار (۱۳۷۷-۱۳۶۸)». *مطالعات مدیریت دولتی ایران*. ۱۳۹۸؛ ۲(۴): ۷۱-۴۱. doi: ۱۰.۲۲۰۳۴jipas.۱۰.۲۲۰۳۴۴۴۴/۹۴۲۴۴۴.۲۰۱۹
- [۱۰] گل وردی م، حسین پور چایجانی س، رستگاری کلاچایی ف. «مطالعه‌ای دامنه‌ای بر مقالات علمی منتشرشده در حوزه اجرای خط‌مشی عمومی در ایران». *مطالعات مدیریت دولتی ایران*. ۱۴۰۰؛ ۴(۲): ۱۰۳-۱۳۱. doi: ۱۰.۲۲۰۳۴jipas.۱۰.۲۲۰۳۴۴۴۴/۱۲۲۵/۱۴۹۲.۲۰۲۲
- [11] Grant MJ, Booth A. A typology of reviews: An analysis of 14 review types and associated methodologies. *Health Info Libr J*. 2009;26(2):91-108.
- [12] Abedi Jafari H, Banafi M, Dastyari A. A study on the publications of Islamic management in Iran in the second decade of the Islamic Revolution: the period of consolidation (1989-1998). *Journal of Iranian Public Administration Studies*. 2019; 2(4):41-71.
- [۱۳] دانایی فرد ح، عطاردی م ر، زالی س. «فرامطالعه‌ای بر چارچوب‌های انتخاب ابزارهای خط‌مشی عمومی». *توسعه علوم انسانی*. ۱۳۹۷؛ ۱(۱): ۱۰۱-۱۲۴. doi: ۱۰.۲۲۰۴۷hsd.۱۰.۲۲۰۴۷/۱۸۲۱۶۰.۲۰۱۹

- [14] Pellense MC, Hernández PJS, Caldas ACSG, da Silva Gama Z. Evaluation of quality policies and strategies in health systems: a scoping review. *BMJ Open*. 2025;15(2):e092654.
- [۱۵] پارسونز دابلیو. مبانی سیاست‌گذاری عمومی و تحلیل سیاست‌ها. ترجمه ملک‌محمدی ح. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی؛ ۱۳۸۵.
- [16] Viennet R, Pont B. Education policy implementation: a literature review and proposed framework. Paris: OECD; 2017.
- [17] Demir F. Basic concepts of public policy. In: *Public policy: Theories and practices*. 2021:1-51. doi:10.1007/978-3-030-68715-1_1.
- [18] Anderson J. Public policymaking: an introduction. Boston: Houghton Mifflin Company; 2011.
- [19] Lester JP. Back to the future in implementation research: a response. *Policy Currents*. 2000;10(12):2-5.
- [۲۰] دانش‌فرد ک. «موانع اجرای خط‌مشی‌های عمومی در سازمان‌های غیردولتی». مدیریت منابع در نیروی انتظامی. ۱۳۹۳؛ ۶(۲): ۲۳-۵۰.
- [21] Mark M, Henry G. Evaluation: an integrated framework for understanding, guiding, and improving policies and programs. San Francisco: Jossey-Bass; 2000.
- [22] Stufflebeam DL. Evaluation models. *New Dir Eval*. 2001;89:1-15.
- [23] Shadish WR Jr, Cook TD, Leviton LC. Foundations of program evaluation: theories of practice. Thousand Oaks: Sage Publications; 1991.
- [24] Rossi P, Lipsey M, Freeman H. Evaluation: a systematic approach. 7th ed. Thousand Oaks: SAGE; 2003.
- [25] Scriven M. Hard-won lessons in program evaluation. San Francisco: Jossey-Bass; 1993.
- [26] Wagner P, Wollmann H. Beyond serving state and bureaucracy: problem-oriented social science in (West) Germany. *Knowl Policy*. 1991:46-88.
- [۲۷] رمضان شمس، اح، حمیدی، ک، اسماعیلی ار، بهشتی فر م، «ابعاد و مولفه‌های الگوی ارزیابی خط‌مشی‌های امنیت عمومی در نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران». فصلنامه مدیریت منابع در نیروی انتظامی، ۱۴۰۰؛ ۹(۳۶): ۲۵۵-۲۸۲. magiran.com/p2419650
- [۲۸] صوحی م، اعتباریان ا، هادی‌پیکانی م. «طراحی مدل خط‌مشی‌گذاری باز». خط‌مشی‌گذاری عمومی در مدیریت. ۱۴۰۰؛ (۳۱)

- [29] Sanderson I. Evaluation, policy learning and evidence-based policy making. *Public Administration*. 2002;80(1):1-22.
- [30] Hellmut W. Policy evaluation and evaluation research. In: Fischer F, Miller GJ, Sidney MS, editors. *Handbook of public policy analysis: theory, politics, and methods*. Boca Raton: Taylor & Francis Group; 2007. p. 245-60.
- [31] Owen JM. *Program evaluation: forms and approaches*. 3rd ed. New York: Guilford Press; 2012.
- [32] Hansen HF. Choosing evaluation models: a discussion on evaluation design. *Evaluation*. 2005;11(4):447-62. doi:10.1177/1356389005060265.
- [33] Alkin MC, Christie CA. *Evaluation roots: a wider perspective of theorists' views and influences*. 2nd ed. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications; 2012.
- [34] Munn Z, Peters MDJ, Stern C, Tufanaru C, McArthur A, Aromataris E. Systematic review or scoping review? Guidance for authors when choosing between a systematic or scoping review approach. *BMC Med Res Methodol*. 2018;18(1):143. doi:10.1186/s12874-018-0611-x.